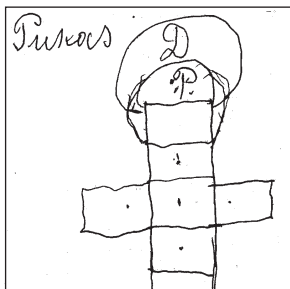

Konferencijų ciklas
GIMTIS. BŪTIS. MIRTIS

Vilnius, 2000 gegužės 9 - 11 d.

**ŽMOGAUS
SAMPRATA
TRADICINĖJE
KULTŪROJE**
Konferencijos medžiaga

**LIETUVOS
LIAUDIES
KULTŪROS
CENTRAS**

Vilnius 2005

Sielos lygmenys: įžanginės pastabos didelei temai

Dainius Razauskas

C. G. Jungas, kalbėdamas apie tradicinę psichikos, t.y. psichės, sielos, sampratą bei jos „vietą“ žmoguje, stebisi: „Mes, žinoma, įsitikinę, kad mūsų mintys yra galvoje, tačiau dėl jausmų nebesame tokie tikri – jie veikiau atrodo esą širdies srityje. [...] Mūsų teorija ta, kad sąmonės sostas yra galva, bet štai Pueblo indėnai man sakė, jog amerikiečiai, tikėdami savo mintis esant galvoje, yra pamišėliai, nes kiekvienam bent kiek jaučiančiam žmogui aišku, kad jis mąsto širdimi. Kai kurios negrų gentys savo psichines funkcijas talpina ne galvoje ir net ne širdyje, o pilve“ [Jung SDP 347]. Nors štai indėnai vinebago atmintį, taigi bent iš dalies ir sąmonę, vis dėlto sieja su galvos smegenimis [Eliade PZ 366]. Ir apskritai, J. Balio žodžiais, „pirmykščiai žmonės galvą laikė visų magiškų jėgų ir sielos buveine“ [Balys 159]. Kitur Jungas plačiau paaiškina, jog „mąstymas pilvu reiškia sąmonę kitados dar buvus tokią blausią, kad žmonės atkreipdavo dėmesį tik į tuos dalykus, kurie sutrikdydavo jų žarnyno funkcijas, o visa kita praslysdavo nepastebėta“, pagaliau ir „graikai Homero laikais savo mąstymą talpino kiek žemiau širdies, diafragmoje. Kitas diafragmos pavadinimas kaip tik yra *phren*, žodis, graikų kalboje reiškęs ‘protą’ [...]. Taigi Homero laikais fizinė sąmonės vieta buvo diafragmos srityje. Jie buvo sąmoningi tiek, kad kreipė dėmesį tik į tuos

psichikos turinius, kurie veikė kvėpavimą. O kai kurie negrai savo jausmus ir mintis talpina pilve. Jie sąmoningi tiek, kad pastebi tik tuos psichikos turinius, kurie veikia žarnyno funkcijas. Kai mus apninka nepriimtinos mintys ar jausmai, sutrinka skrandžio veikla. Užgniaužtas stiprus pyktis iki šiol gali sukelti geltligę, o kiekvieną isterijos atvejį lydi virškinimo sutrikimai, nes pradžioje pačios giliausios bei svarbiausios mintys kildavo kaip tik čia. Taigi tokios yra trys sąmonės padėty, kurias iki šiol galima atsekti istoriškai” [Jung PKY 34, 107]. Kaip kad darosi aišku ir iš Jungo paaiškinimų, skirtingų tradicinių sielos sampratų šiuo atžvilgiu visai nebūtina priešinti. Šiuos skirtumus galima suprasti taip, kad įvairios sielos „padėty“ žmogaus kūne anaipol ne prieštarauja viena kitai, o tiesiog atspindi skirtingus „sielos lygmenis“, iš kurių vienu atveju pabrėžiamas vienas, kitu – kitas. Kaip pažymi indologas F. B. J. Kuiperis, nagrinėdamas galimas vedų kosmogoninio mito sąsajas su žmogaus gemalo vystymusi, „galvos smegenys funkcionuoja kaip individo sąmonės ‘sostas’, tuo tarpu žemesnio, tarkim, filogenetinio lygmens psichikos komponentus galima lokalizuoti apatinėje ašies srityje” [Кейпер 137]. Tokius lygmenis, pavyzdžiui, liudija keltų mitinis herojus Lugaidas, „dryžiais” ties kaklu ir liemeniu paženklintas taip, kad „jo kūnas buvęs padalintas į tris dalis (galva, liemuo ir dubuo su kojomis). Galva priminė jo tėvą Narą ‘Kuklųjį’, liemuo atsigimė į antrąjį iš trynių, Bresą ‘Maišatį’, o žemiau juostos jis buvęs kaip iš akies trauktas trečiasis brolis, Lotaras ‘Lovys’ (t. y. ‘Pilvas’)” [Puhvel 262–263]. Jungo sekėjo E. Neumanno žodžiais, „netgi šiandien pirmą kartą kūno sandaros schema – pilvas, krūtinė ir galva – tebenaudojama įprastinėje psichologijoje, kur pilvas sutrumpintai žymi instinktų sritį, krūtinė bei širdis – jausmų sritį, o galva bei smegenys – dvasios sritį.¹ Iki pat nūdien ši pirmą kartą kūno struktūra daro įtaką šiuolaikinei psichologijai ir kalbai” [Neumann 40]. Štai slavų tradicijoje siela lokalizuojama ir galvoje, smegenyse, ir kakle, ir krūtinėje ar širdyje (plg. rus. dial. *dyua* ‘krūtinė’), ir pilve, skrandyje [CД II 163]. Atitinkamas lietuvių žodžio *siela* reikšmes, kaip matysime, irgi labai nesunku išrikiuoti vertikalčiai ir susieti su minėtomis žmogaus kūno dalimis.

Sielą bendriausia prasme lietuviai pastaraisiais šimtmečiais žymėjo slaviškos kilmės žodžiu *dūšia*. Pats lietuvių kalbos žodis *siela*, paskui jau ir sielā, seniausiuose šaltiniuose, pradedant 1595 m. Daukšos katekizmu, paliudytas reikšmėmis: ‘sąžinė (conscientia)’, ‘gyvata (vita)’, ‘sielvartas (luc-tus, cordolium)’.²

1) Conscientia čia priimta suprasti kaip ‘sąžinė’, tačiau šis lotynų kalbos žodis, kaip žinoma, reiškia ir ‘žinojimą, nusimanymą, supratimą, įsitikinimą’ [Kuzavinis 185], ir tiesiog ‘sąmonę, sąmoningumą’ (‘сознание’

pavyzdžiui: *Mano dūšia valgio nepriima; Išgerk trūkzolių ant tuščios dūšios, ir praeis liga* [LKŽ II 925]. Panašiai patarlėse bei priežodžiuose iš anoniminių XVII–XVIII a. smulkiosios tautosakos rinkinio: *Ką į dūšią [pilvą] įdedi, nei penki neišims; Su tuščia dūšia [pilvu] keliauti (= nevalgiusiam keliauti); iš K. G. Milkaus žodyno (1800): Dūšia [pilvas] pyksta man (= man bloga, vemti verčia) [SLT 61, 149, 617] ir pan. Pasakoje (AT 716*) Dievas, žmogaus paprašytas, išėmė jam pilvą, ir žmogus po to nebegalėjo dirbti: *Kas dabar bus: neturiu pilvo, nebėra nė sveikatos* [ŠLSA 130: Nr. 203]. Kitame pasakos variante pilvo ryšys su gyvybine jėga išreikštas dar aiškiau: *Tas žmogus be pilvo palikęs [...] Imsiąs mėginti darbą dirbti – arti, ale negal. Ką tai daryti? Gulėt atsibodo, darbo dirbti nepajiegia – silpnu* [BLP I 41: Nr. I.29]. Pilvas ir „Tolimųjų Rytų tautų pažiūrose – tai vieta, kurioje talpinama pati gyvybė. Iš čia japonų samurajų pilvo išsiskrodimo ritualas charakiri” [CC 100]. Taigi visai natūralu ir lietuvių žodžio *siela* reikšmę ‘gyvata’ susieti su pilvu. (*Gyvatos* lokalizaciją pilve netiesiogiai patvirtina ir tai, kad lietuvių tikėjimuose su pilvu, skrandžiu, apetitu ir iš čia kylančia sveikata yra susijusi *gyvatė* [Daniulaitytė 156–157].) Net pasak Mokytojo Eckharto, „siela turi įvairių galių. Viena iš jų, veikianti žmogaus kūne, rūpinasi virškinimu”, taigi yra susijusi su pilvu; „jos dėka žmogus pilnėja ir auga” [Eckhart 167].*

Šia prasme taiklus yra M. Gimbutienės ištartas baltų sielos sąvokos apibrėžimas: „siela – amžinoji gyvybės jėga, energija” [Gimbutienė 178]. Būtent tokią reikšmę, t.y. reikšmę ‘jėga’, turi lietuvių žodžio *siela* tikslūs atitikmenys slavų kalbose, kaip antai rusų *cuна*, lenkų *sila* ir kt., praslavų **sila*, kuriuos tad irgi galima mėginti sieti su pilvu. O iš baltų ir slavų kalbų žodžių – rekonstruojamas atitinkamas baltų-slavų prokalbės žodis **seilā* apibendrinta reikšme ‘jėga (vitalinė ir psichinė)’ [Mažiulis PKEŽ IV 93]. „Vitalinė” reiškia gyvybinė, būtent gyvata, o apibūdinimas „psichinė” apima ir jausmus, ir sąmonę. Taigi šis baltų-slavų **seilā*, kaip ir tiesioginis jo palikuonis lietuvių *siela*, „apima” žmogaus kūną nuo pilvo iki galvos. Gal tiks paminėti, kad pitagorininkai būtent smegenis, širdį ir gimdą laikė „gyvybės būstu” [Detienne 272]. Gimdą čia galime laikyti atitinkant pilvą, plg. lietuvių *įščios* pirmine reikšme ‘viduriai’ [žr. LKŽ IV 145; Sabaliauskas LKL 11 ir kt.]; rusų *чрево* – ir ‘pilvas’, ir ‘įščios’; juoba plg. rusų *ympóба* reikšmes: ‘įščios, viduriai’, (pasen.) ‘pilvas’, perkeltine prasme ‘siela, širdis, jausmai’, o kartu ir (pasen.) ‘gyvenimas’.

Pasak E. Neumanno, „visa, kas yra žemiau širdies, priklauso instinktų sričiai”, o „instinktas valgyti – alkis – yra vienas iš pačių elementariausių žmogaus psichikos instinktų, savo ruožtu pilvo psichologija vaidina didžiulį vaidmenį tarp pirmųjų žmonių ir vaikų. Kuo mažiau išsivysčiusi žmogaus sąmonė bei Ego, tuo labiau jo sielos būseną priklauso nuo to, ar jis alkanas, ar

[Дворецкий, Корольков 210]). O pastarosios psichinės funkcijos neabejotinai siejamos su galva. Dėl to gana būtų paminėti lietuvių veiksmazodį *galvoti*, padarytą iš daiktavardžio galvâ, kuris ir pats, be kita ko, turi reikšmę ‘protas, išmanymas, mintis’, taip pat ‘atmintis’ [LKŽ III 78]. Panašiai rusų *голова* ‘galva’, V. Dalio apibrėžimu, gali reikšti ‘protas, išmanymas, išmonė, apskritai protiniai sugebėjimai’, taip pat ‘dorovinės sąvybės’ [Даль I 367], plg. šiuo atžvilgiu ir sąžinę. Taigi lietuvių žodžio *siela* reikšmė ‘conscientia’ savaime siejasi su galva.

2) Antrą aptarsime reikšmę ‘sielvartas (luctus, cordolium)’. Lotynų *luctus* reikšia liūdesį, gedulą, kurį galima laikyti širdgėlos išraiška, o *cordolium* – tai būtent ‘širdgėla’, ir pagal prasmę, ir pagal žodžio sandarą, mat lotyniškasis žodis yra sudarytas iš *cor* ‘širdis’ ir *dolor* ‘skausmas, sopulys’ [Kuzavinis 201], o lietuvių *širdgėla* – iš *širdis* ir *gėlâ* ‘didelis skausmas’. Taigi abu šie žodžiai (šiuo atveju mums nesvarbu, ar lietuviškasis atsirado savaime, ar tapo pasidarytas pagal lotyniškąjį, plg. dar vokiečių *Herzeleid* ir kt.) akivaizdžiai nurodo šio jausmo vieta esant širdį. Iškalbinga tai, kad „Lietuvių kalbos žodyne” žodis *širdgėla* apibrėžiamas kaip ‘sielvartas’, o *sielvartas* – kaip ‘širdgėla’ [LKŽ XIV 847, XII 521]. Taigi š i r d i e s gėlimas yra tas pat, kas s i e l o s vartymasis, tuo pačiu vėlgi susiejant *sielą* šia prasme su širdimi. Tiek širdgėla, tiek sielvartas savo ruožtu mena tam tikrą jausmą, taigi, plačiausia prasme, – jausmus, kurie tad yra siejami su širdimi, kas šiaip jau savaime įprasta. Panašiai *širdis* – tai ne tik pats kūniškasis ‘centrinis kraujo apytakos organas’, bet ir ‘šis organas kaip žmogaus j a u s m ū, nusiteikimų simbolis, išgyvenimų centras, vidaus pasaulis’; *širdintis* reiškia ‘jaudintis, sielotis’, *įsiširdinti* – ‘įsijaudinti, įsisieloti’ [LKŽ XIV 850–854, dar žr. toliau iki 862] ir t.t. Visą kuo plačiausią šiuo žodžiu žymimų jausmų skalę iš priešingų pusių riboja, pavyzdžiui, žodžiai *ši»dinti* ‘pykdyti, siutinti’, *ši»sti* ‘pykti, niršti’, *įši»dęs* [LKŽ XIV 850, 905] ir *nuoširdus*, plg. šiuo atžvilgiu *širdingas* reikšmes ‘kuris geros širdies, maloningas, malonus’, bet ir ‘greit išstantis, supykstantis’ [LKŽ XIV 848–849], pagaliau *širdis* reikšmes ‘nuoširdumas, gerumas, jautrumas, atjautimas’, bet ir ‘piktumas, pyktis’ [LKŽ XIV 862, 864]. Panašiai lotynų *cor* ‘širdis’ reiškia ir ‘siela, jausmas’ [LoLKŽ 200, 201, 266]. Panašiai rusų *сердце* ‘širdis’, V. Dalio apibrėžimu, „atstovauja meilei, valiai, aistrai, doroviniam, dvasiniam pradui, priešpriešinant jį protui, smegenims; bet koks vidinis jausmas atsiliepia širdyje”, kaip kad „pyktis, pasipiktinimas, įniršis, rūstis” [Даль IV 174–175]; plg. *сердечный* ‘nuoširdus, širdingas’, *сердитый* ‘įširdęs, užsirūstinęs, rūstus’, *серчать* ‘širsti’ ir pan.

Pasak Jungo, „širdžiai visuomet būdingi jausmai, nes jausmai veikia širdies darbą. Visame pasaulyje jausmai yra siejami su širdimi. Jeigu jūs neturite jausmų, jūs neturite širdies; jeigu jums trūksta drąsos, jūs stokojate

širdies, nes drąsa yra būtent jausminė būseną. Sakote, ‘išidėk tai į širdį’. Arba išmokstate ko nors ‘širdimi’. Išmokstate jūs tai, žinoma, galva, bet neišlaikysite to galvoje, jeigu neįsidėsite į širdį. Tik išmokę ką nors širdimi jūs iš tikrųjų tai suvokiate. Kitaip sakant, jei tai nepasiekia jūsų jausmų [...], – išgaruoja” [Jung PKY 45]. Prisiminkime ir Jungo persakytus Pueblo indėnų žodžius, jog „amerikiečiai, tikėdami savo mintis esant galvoje, yra pamišėliai, nes kiekvienam bent kiek j a u č i a n č i a m žmogui aišku, kad jis mąsto širdimi”. Panašiai, pasak E. B. Tyloro, karibai, „pabrėžiantys, jog būtent širdis yra pagrindinės žmogaus sielos, kurios laukia dangiškasis gyvenimas, buveinė, visiškai pagrįstai vienu ir tuo pačiu žodžiu vadina sielą, gyvybę, širdį. Tongiečiai manė, jog siela pasklidusi po visą kūną, tačiau pagrindinis jos sostas – širdis” [Eliade PZ 177–178, Nr. 85], širdyje gyveno ir senųjų australiečių siela [ten pat 183], ir t. t. Pagaliau sąvokos „širdis” ir „siela” ištaisai sinonimiškai vartojamos lietuvių poezijoje, pvz., Baranausko, Maironio bei kt. [Skurdenienė 251]. Ir minėtas sielos sinonimas *dūšiā*, be kita ko, turi reikšmę ‘vidinis, psichinis žmogaus pasaulis, j a u s m a i , š i r d i s [LKŽ II 925]. Pagaliau lietuvių *sielai* giminiškas prūsų kalbos žodis (acc.pl.f.) seilins reiškia kaip tik ‘jausmai’, rekonstruotasis vienaskaitos vardininko *seili – ‘jausmas, jausmingumas’ [Mažiulis PKEŽ IV 92–93].

Taigi *sielos* reikšmę ‘sielvartas (luctus, cordolium)’, atstovaujančią apskritai jausmams, nedvejodami galime susieti su širdimi.

Dėl šių dviejų „sielos lymenų” tad nekyla jokių abejonių. Pasak krikščionių mistiko Meisterio Eckharto, „lygiai taip pat ir amžinasis Žodis yra ištariamas vidujai, s i e l o s š i r d y j e, jos tyriausioje gelmėje, o s i e l o s g a l v o j e, prote, vyksta gimimas” [Eckhart 136]. Tačiau dabar prisiminkime, jog „kai kurios negrų gentys, pasak Jungo, savo psichines funkcijas talpina ne galvoje ir net ne širdyje, o pilve”; prisiminkime ir slavų pilve, skrandyje (be galvos, kaklo, širdies) lokalizuojamą sielą, tuo kartu priartėdami prie trečiosios lietuvių žodžio *siela* reikšmės.

3) Dėl trečiosios reikšmės ‘gyvata (vita)’, tai liet. *gyvatā* etimologiškai tiksliai atitinka ne tik lotynų *vita* (< ide. **g^ui^otā*), prūsų *giwato* (*gīvatā), sen. indų *jīvātu-* ‘gyvybė, gyvenimas’, bet ir, be kai kurių kitų atitikmenų, slavų *životъ ‘gyvybė’, iš kurio kilo rusų *живот* ‘p i l v a s’.³ Sen rusų *животъ*, paliudytas pradėdamas XI a., irgi dar reiškė ‘gyvybę’ (iš čia, pavyzdžiui, *животное* ‘animal’), reikšmė ‘pilvas’ išsirutuliojo vėliau [СРФ 186; Черных I 302; Фасмер II 52], o tai savaimė liudija gyvybės ryšį su pilvu šios kalbos nešėjų pažiūrose. Užtat ir siela šia reikšme atsiduria pilve. Tai matyti kad ir iš rusų priešrodžio, apibūdinančio raugėjimą: *Душа пузыри пускает* ‘siela burbulus leidžia’ [Даль I 505], kuriame *душа* ‘siela’ akivaizdžiai įgauna reikšmę ‘pilvas’. Plg. atitinkamai lietuvių *dūšiā* reikšmė ‘skrandis, p i l v a s’,

ne, ar ištroškęs, ar ne” [Neumann 26–27]. „Gyvybė = jėga = maistas, ši visų ankstyviausia bet ko užvaldymo formulė aptinkama seniausiuose [Egipto] Piramidžių tekstuose” [Neumann 27]. Užtat „pirmąsčius lygmeniu i s i s a m o n i n i m a s vadinamas s u v a l g y m u. Kai mes sakome sąmonę ‘asimilijuojant’ sąmoninį turinį, pasakome ne ką daugiau nei tai, ką mena valgymo bei virškinimo simbolis”, ir „toks elementarus mitybinis simbolizmas yra archetipinis. Kur tik pasirodo gėrimai, vaisiai, daržovės ir t.t. kaip gyvybės ir nemirtingumo nešėjai, tarp jų ir ‘gyvybės vanduo’ bei ‘duona’, komunjijos ar bet kokia maisto kulto forma iki pat mūsų dienų, visur matome tą patį senąjį išraiškos būdą” [Neumann 30]. „Turinio’, suvalgyto maisto asimiliacija bei įsisavinimas sukelia vidinį persimainymą. Kūno ląstelių transformacija, kurią sukelia suvalgytas maistas, yra visų elementariausias žmogaus patiriamas gyvybinis organizmo pakitimas. Kaip išvargęs, silpnas, išbadėjęs žmogus gali virsti vikria, stipria ir patenkinta būtybe arba kaip žmogų, mirštantį iš troškulio, gali atgaivinti ar net transformuoti svaiginantis gurkšnis, – yra ir liks fundamentaliu išgyvenimu, kol tik bus gyvas žmogus” [Neumann 31].

Dabartinė „dvasinė” žodžio *siela* reikšmė laikoma naujadaru. Tačiau visai galimas daiktas, kad ji *sielai* kitados iš tikrųjų priklausė ir, vadinas, šis reikšmės naujadaras iš tikrųjų tėra jos rekonstrukcija. Tokią rekonstrukciją atliko ir pagrindė, kartu sugražinęs lietuvių kalbai ir įteisinęs joje žodį *sielā* pačia plačiausia šiuolaikine prasme, Kazimieras Būga. Pasak jo, „lietuvių žodis *siela*, lygiai kaip ir lotynų *animus*, turi daug prasmų. Visos tos prasmės lengvai išvedamos iš pirmesnės ir senesnės prasmės ‘animus’” [Būga I 106; žr. Zinkevičius V 110].

Dabartinėje lietuvių kalboje, sulig „Lietuvių kalbos žodynu”, *siela* – tai ‘vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė, jausmai, išgyvenimai’, ‘religijoje – nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, siejantis žmogų su Dievu; dvasia’, ‘sąžinė’, ‘gyvybė, gyvata’, ‘temperamentas, užsidegimas, nuoširdumas’, ‘asmuo, „dūšia”’, ‘įkvėpėjas, organizatorius, vadovas’, ‘rūpestis, sielvartas’ ir galiausiai ‘silpnumas, bejėgiškumas’ [LKŽ XII 518–519]. Pastaroji reikšmė, kaip jau sakyta, nepatikima. Kai kurios šių reikšmių yra aiškiai antrinės, kaip antai ‘asmuo, „dūšia”’ bei ‘įkvėpėjas, organizatorius, vadovas’, tad apie jas irgi nekalbėsime. Kai kurias, šiek tiek apibendrinus, galima susieti: štai reikšmės ‘temperamentas, užsidegimas, nuoširdumas’ bei ‘rūpestis, sielvartas’ abi mena tam tikrą jausmą ar jausmų būseną, taigi jas galima įtraukti į bendresnę reikšmę ‘vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė, j a u s m a i , išgyvenimai’. Su ‘vidiniu psichiniu žmogaus pasauliu, jo sąmone’ bei ‘jausmais’ neatskiriamai susijusi ir ‘sąžinė’. Tuo tarpu

kaip vieną žodyne pateiktą reikšmę ‘vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė, jausmai, išgyvenimai’ iš esmės sudaro dvi reikšmės, būtent ‘sąmonė’ ir ‘jausmai, išgyvenimai’, nes sąmonė ir jausmai nėra tas pat. Tuo būdu, atsižvelgiant į aukščiau atliktą pirminių, seniausiai paliudytų žodžio siela reikšmių analizę, laikysime, kad jis dabartinėje lietuvių kalboje turi tokias pagrindines reikšmes: ‘vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė’, taip pat jo ‘jausmai, išgyvenimai’, ‘religijoje – nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, siejantis žmogų su Dievu; dvasia’ ir galiausiai ‘gyvybė, gyvata’.

‘Vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė’, taip pat iš dalies ‘sąžinė’ tad esti galvoje. ‘Jausmai, išgyvenimai’ neabejotinai priklauso širdžiai. O ‘gyvybė, gyvata’ yra susijusi su pilvu. Šie trys „sielos lygmenys” jau aptarti ir nustatyti pagal pirmines *sielos* reikšmes. Tuo tarpu religinė *sielos* reikšmė ‘nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, siejantis žmogų su Dievu; dvasia’ iš esmės atstoja slavizmą *dūšitā* ir plaukia iš bendros dvasinės sielos sampratos. Šios *sielos* reikšmės „padėti” pirmųjų trijų atžvilgiu dabar ir aptarsime.

Išidėmetinas šiuo požiūriu yra prūsų kalbos žodis *noseilis* ‘dvasia’, sudarytas iš prūsų priešdėlio **nō-* ‘ant’ ir tos pat kaip lietuvių *siela* šaknies *ē-*kamienio daiktavardžio **seilē*, kurį V. Mažiulis vienur apibrėžia kaip ‘vitalinis pajėgumas, jėga’ [Mažiulis PKEŽ III 198], o kitur – kaip ‘psichinis pajėgumas’ [Mažiulis PKEŽ IV 92]. Taigi pažodžiui *noseilis* ‘dvasia’ žymi „tai, kas yra ant, virš vitalinio [bei, pridursime, psichinio] pajėgumo” [Mažiulis PKEŽ III 199], kitaip sakant, tai, kas yra ant, arba virš, baltų-slavų žodžiu **seilā* žymimo dalyko, trumpai drūtai, – virš sielos aptartomis jos reikšmėmis.⁴ O kadangi baltų-slavų **seilā*, kaip ir lietuvių *siela* aptartomis reikšmėmis, „apima” žmogaus kūną nuo pilvo iki galvos, tai prūsų *noseilis* ‘dvasia’, vadinasi, simboliškai atsiduria virš galvos, apskritai virš žmogaus kaip žemiškos būtybės, tarp žemės ir dangaus. Būtent čia „atsiduria” ir lietuvių *sielos* religinė reikšmė ‘nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, siejantis žmogų su Dievu; dvasia’. Taigi, viena vertus, reikšmė ‘dvasia’ *sielai* lyg ir nebeprisiklauso, bet žymi tai, kas yra virš *sielos*, tačiau, kita vertus, sklandžiai pritaupusi tarp kitų lietuvių *sielos* reikšmių, o prūsų kalboje išreiškta tos pat šaknies žodžiu *noseilis*, ji vis dėlto išlaiko su ja glaudų ryšį. Galima būtų tarti, jog dvasia – tai „viršutinė sielos riba”: kiek ji žmogaus dvasia, tiek mena aukščiausią, patį žmogų pranokstantį jo sielos lygmenį; o kiek ji apskritai dvasia, Dvasia, tiek yra dievų ar paties Dievo požymis ar apraiška ir žmogų pranoksta.

Jau turime tad keturis *sielos* lygmenis, žmogaus kūno atžvilgiu

simboliškai išsidėsčiusius, einant iš viršaus žemyn, taip: dvasia, siejanti žmogų su Dievu, – virš galvos; vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė – galvoje; jausmai, jausmingumas – krūtinėje ties širdimi; ir gyvybinė jėga, gyvata – pilve. O kaip netrukus pamatysime, žemiau galima aptikti dar vieną sielos lygmenį.

Pasak V. Mažiulio, tolesnė lietuvių žodžio *siela* ir apskritai „balt.-sl. **seilā* daryba bei etimologija, nežiūrint tam tikrų spėjimų (pvz., Pokorny I 890), yra neaiški” [Mažiulis IV 93; taip pat žr. Fraenkel 782]. Čia paminėtas J. Pokornas visus kalbamus baltų ir slavų žodžius veda iš ide. šaknies **sē(i)-/*sei-* apibendrinta pirmine reikšme ‘mesti, sviesti, sėti’ bei pan., iš kurios kildinamas ir lietuvių žodis *sėkla*, ir, pavyzdžiui, airių *sīl* ‘sėkla’ bei kt. [Pokorny 889–890]. Ši aiškinimą vienintelį nurodo ir Algirdas Sabaliauskas, ir Konstantinas Karulis [Karulis II 165; Sabaliauskas LKL 134]. Tokiam aiškinimui pritarame ir mes, juoba kad jis daugiau nei pagrįstas semantiškai. Pirma, jokių abejonių nekelia sąvokos ‘sėkla’ ryšys su ‘(vitaline) jėga’ (baltų-slavų **seilā*, slavų **sila*). Jį liudija ir vulgari „kiaušų” reikšmė šnekamojoje kalboje, ir posakis *su pautu* apie labai energingą žmogų [LKŽ IX 654], ir pan. Jį liudija, regis, ir tai, kad, pavyzdžiui, Indijoje „iki šiol mažne visose medžiotojų visuomenėse galioja tabu, reikalaujantis lytinio susilaikymo dieną (savaite, mėnesi) prieš medžioklės pradžią, o kartais net viso medžioklės sezono metu” [Бернгофова 113]. Panašiai Altajuje „medžioklėn išsiruošusiam medžiotojui buvo draudžiama suartėti su savo žmona” [Поранов 181]. Apskritai pirmąkart tautelėse „savo lytinį potraukį pažaboja ne tik karys mūšio lauke, bet neretai ir jo namie likę draugai, tikėdamiesi šitokiu būdu padėsią įveikti priešą” [Frazer 138]. Sėkla nuo seno laikoma galios, jėgos šaltiniu ar bent jau laidu, todėl norint išlikti pajėgiu medžioklėje ar kare, tenką jos pasitaupyti sulaikomos sėklos sąskaita. Antra, iš esmės neabejotinas yra ‘sėklos’ ryšys ir su ‘psichine jėga’ apskritai ir, skyrium, būtent su ‘vidiniu psichiniu žmogaus pasauliu, jo sąmone’ bei galiausiai netgi ‘dvasia’. Štai, pavyzdžiui, „indiškajam asketizmui būdingas požiūris, kad sulaikydamas sėklą vyras gali pasiekti didelio dvasinio budrumo” [Kinsley 235]. Nes hindų tantrijoje apskritai „sąmonė (*manas-*), siela (*prāṇa-*) ir sėkla (*vīrya-*) yra viena” [Woodroffe 199]. Prisiminkime čia ir pitagorininkų „gyvybės būstą” smegenyse, širdyje bei gimdoje (žr. aukščiau). Juoba kad „tikėjimas magiška sėklos galia buvo būdingas tiek tantrikams Indijoje, tiek gnostikams Vakaruose” ir, pavyzdžiui, „stačias penis žymėjo Žinojimo joga. Gnozi”, kurio dėka „sėklos energija transformuojama į dvasios jėgą, vedančią išpažinėją į jungtį su Dievu” [Sinha 74, 61]. Vakaruose jau Aristotelis, apibendrinamas daugelio savo pirmtakų filosofų pažiūras, tvirtino, jog „kaip tik sėkloje glūdi pirminė siela” [Aristotelis 330]. Panašiai budistui tas pats žodis „*bodhicitta-* gali reikšti ir

‘nušvitusią mintį’, ir ‘semen virile’ [Eliade Y 251]. Ir t. t. Taigi yra pakankamai pagrindo manyti, kad žodis *siela* kartu su atitikmenimis kitose baltų bei slavų kalbose ir, kita vertus, žodis *sékla* kartu su savo atitikmenimis kitose kalbose galiausiai iš tikrųjų remiasi viena ir ta pačia pirmine ide. šaknimi, kitaip sakant, yra bendrašakniai ir, vadinasi, kažkada labai seniai galėjo būti tiesiog vieno ir to paties žodžio dvi skirtingos atmainos. Taigi, viena vertus, *siela* neturi reikšmės ‘sékla’, apskritai *sékla* yra materialus daiktas ir šia prasme negali turėti nieko bendra su *siela*, o kita vertus, tai vis dėlto bendrašakniai žodžiai, ir *sékla* gal žymi lyg ir kokią „sielos materiją“. Sakėme, jog dvasia – tai „viršutinė sielos riba“, kur ši pereina į bekūnį, visiškai nematerialų grynos dvasios pasaulį; panašiai dabar galime tarti, jog *sékla* – tai „žemutinė sielos riba“, kur ši pereina į materiją, materializuojasi, liaujasi buvusi būtent *siela* ir virsta kūnu. Ir kadangi žmogaus kūne s e k l a akivaizdžiai susijusi su l y t i n i a i s o r g a n a i s (tiek vyro, kur jį gaminama, tiek moters, kur jai skirta patekti) po pilvu arba žemiau pilvo, tai su šia kūno sritimi galima sieti ir atitinkamą sielos lygmenį.

Tad turime jau penkis sielos lygmenis, žmogaus kūno atžvilgiu išsidėsčiusius, einant iš apačios į viršų, taip: *sékla* – lytinių organų srityje; gyvybinė jėga, gyvata – pilve; jausmai, jausmingumas – krūtiniuose širdimi; vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė – galvoje; ir galiausiai *dvasia*, siejanti žmogų su Dievu, – virš galvos.

Pagaliau verta pastebėti, kad minėtas *ē*-kamenis prūsų **seilē* formaliai kuo tiksliausiai atitinka lietuvių kalbos žodį *seilė*. Toks sugretinimas, žinoma, reikalauja šiokių tokių paaiškinimų. Visų pirma, lietuvių *seilė*, sulig viena iš pagrindinių etimologijų, vedamas iš ide. šaknies **sē(i)-* reikšme ‘bėgti, tekėti, sruventi (fliessen)’ [Fraenkel 771] arba **sei-* ‘lašėti, varvėti (tröpfeln), bėgti, tekėti, sroventi (rinnen)’ [Pokorny 889], o ši, kaip matyti, yra homonimiška minėtai ide. šakniai **sē(i)- / *sei-* ‘mesti, sviesti, sėti’, iš kurios vedami lietuvių *sékla* ir *siela*. Kitur ėmėmės parodyti, jog tai, panašu, visai ne dvi homonimiškos, o viena ir ta pati šaknis dviem pagrindinėmis savo reikšmių šakomis [žr. Razauskas RRR 111–120 ir toliau]. Dėl reikšmių ‘bėgti, tekėti, sroventi’ bei ‘mesti, sviesti, sėti’, tipologiškai plg. kad ir lietuvių veiksmazodžio *pilti* atitinkamas reikšmės: ‘daryti, kad lietušis, bėgtų į vidų (apie skystį)’, ‘lieti koku skysčiu ant ko’ bei pan. ir, kita vertus, ‘berti iš ko kur, į ką’, pvz., *Grūdus pilia maišan; Iškultus grūdus pylėm an tos aslos* ir pan. [LKŽ IX 1004–1005], kalbant apie augalinę *sékla*. Taigi *sielos* ir *seilės* etimologijos, norint, nesunkiai suderinamos. Antra, *seilės* senosiose tradicijose savaime turi gana iškalbingų „psichinių“ konotacijų. Štai, pasak V. Bagdanavičiaus, dar „W. Schmidt savo Afrikos tautų studijose, ku-

rios priklauso vad. Hamitų ar Hamitodų grupei, randa labai daug religinių apeigų, kurios yra susietos su nusispjovimu ar seilėmis. Taip ten seilėmis patepama žmonės, daiktai ir pats spjovimas yra suprantamas kaip laiminimas. [...] Pagaliau patepimas seilėmis buvo išlikusi apeiga krikštijant kūdikį iki paskutinės liturgijos reformos” [Bagdanavičius 67–68]. Taip, pavyzdžiui, krikštydamas naujokus krikščionių „kunigas paseilina pirštą ir paliečia juo kiekvieno katechumeno viršutinę lūpą”, o Maroke „stodamas Isavos ordinar neofitas plačiai išsižioja, ir apeigų vadovas triskart spjauna jam tiesiai į gerklę” [Gennep 52, 53]. Ir lietuvių tautosakoje vienas ūkininkas besivaidenančiai kūdikio dvaselei pakrikštyti *vandens negavys, tai spjovys ir pakrikštijys* [BV 300]. O kitoje sakmėje apie burtų perdavimą syki *Kurše sena latvė atidavus savo priežinias jaunai latviukei teip: vienos dvi susėjusios jaujoj, ir ta senoji tai jaunajai išsakinėjus, iškalbėjus visas savo žinias ir priežinias, o ant galo ta senoji jaunąją liepus išsižioti ir pūtus jai dvasią ir spjovus* [ŠLSA 232]. Afrikos ašančių (*Ashanti*) genties vadas ritualo metu spjauna vandenį ir sako: „Tebūsiu gyvas aš ir teklesti ši gentis”; ir visoje Afrikoje seilės yra itin glaudžiai simboliškai susijusios su gyvybe, gyvata, *dvasia*, taip pat *sékla*, t.y. visu tuo, kam radome atstovaujant *sielą* [Turner 123]. C. G. Jungo žodžiais, seilių „substancija, sulig pirmykščiu tikėjimu, slepia savyje asmeninę maną, t.y. jėgą, kuri gydo, skatina ir palaiko gyvybę” [Jung MM 150–151, dar žr. SDP 154, 209]. Prisiminkime prūsų **seilē* reikšme ‘psichinis pajėgumas’! Toliau Jungo žodžiais, „seilės – tai ‘dvasinė substancija’”, ir „spjauti į ką reiškia paveikti ‘magiškai’, panašiai, kaip kad Kristus savo seilėmis išgydė akląjį” [IOrh 75]. Ši seilių atstovaujama „dvasinė substancija” ir yra ne kas kita kaip *siela*. *Sielą* iš dalies mena ir toks žinomas lietuviškas posakis, kaip *ant seilės užėiti (būti, užplūsti)* reikšme ‘ateiti m i n č i a i į galvą, toptelėti’ arba ‘užsigeisti, įsinorėti’ [LKŽ XII 306–307]. Ir t. t. Taigi, be formalaus fonetinio ryšio galimybės, lietuvių kalbos žodžių *siela* ir *seilė* giminystei netrūksta ir semantinių argumentų.

Galima tad išskirti dar vieną sielos lygmenį, atstovaujamą būtent *seiliu*, ir todėl susijusį su burnos, gerklų, *k a k l o* sritimi tarp širdies ir galvos. Prisiminkime, jog slavų *siela* lokalizuota, be kita ko, ir kakle (žr. aukščiau). O kadangi kaip tik čia gimsta toks nepamainomas, neprilygstamas psichinio gyvenimo veiksnys kaip žodis, kalba, balsas (plg. žodyninę *kaklo* reikšmę ‘balsas’, pvz., *Šaukti, kiek kaklas leidžia arba Ana padainuos, jos geresnis kaklas* ir pan. [LKŽ V 92]; plg. latvių *blaut pilnā kablā* ‘rėkti visa gerkle’, *smieties pilnā kablā* ‘juoktis visu balsu’ bei pan.), tai būtent žodžio, kalbos simboliu bent iš dalies galima laikyti ir seiles. Iš tikrųjų, pavyzdžiui, lietuviškas posakis *žodį spjauti* reiškia ‘piktai *k a l b è t i*, koneveikti’ [LKŽ XIII 461], o štai dar keletas būdingų žodžio *seilė* vartojimo pavyzdžių: *Kas*

užėjo ant seilės, ir pliauška; Viską išrėkė, kas tik ant seilės užėjo; Užėjo man ant seilės pasakyt – i pasakiau [...]; Kai užeis ant seilės, pasakysiu; Gi jam kas ant seilės, tas ir ant liežuvio; Užplūsta ant seilės, tai ir kalba” bei pan. Ir veiksmazodis *seilėti*, be kita ko, reiškia ‘niekus k a l b ė t i’, pvz.: *Kad seilėjasi, kad seilėjasi, mano, kad aš patikėsiu!* [LKŽ XII 306–307, 308]. Vienoje lietuvių pasakoje herojaus sužadėtinė, norėdama kartu su juo pasprukti nuo jos tėvo Velnio, sako: *Spjausime ant durių ir liepsime s p j a u d a l a m s, kad ateis mūsų žadinti, s a k y t, kad mudu dar noriam miego. O patys, duris užrakinę, galėsme toli atsidurt.* Kaip tarė, taip ir padarė. *Į ketvirtą dieną senis atėjo jų kelt ir bilzdeno į duris. S p j a u d a l a i a t s i l i e p ė,* kaip ir buvo jiems liepta [RSPS 111]. Rusijoje seiles su žodžiu simboliškai siejo A. Potebnia [Потебня 49–51]. Germanų mitologijoje kaip tik iš dievų seilių pagaminamas „poezijos midus“ [MЭ 101–102; žr. Мелетинский 127–128]. Ir t. t. Taigi seilės simbolizuoja tą sielos lygmenį, kuris atsakingas už žodį ar kalbą ir priklauso kaklo sričiai tarp širdies ir viršutinės galvos dalies su smegenimis, kaktos.

Išvados

Iš visko, kas pasakyta, išryškėjo tokie sielos, šios žmogaus „vitalinės ir psichinės jėgos“, lygmenys, simboliškai susiję su atitinkamomis kūno dalimis išilgai stuburo:

- 1) siela kaip *sékla*, materiali „sielos substancija“ žmogaus organizme – lytinių organų srityje;
- 2) *siela* kaip ‘gyvata’, gyvybinė jėga, slavų **sila* – pilvo srityje;
- 3) *siela* kaip ‘jausmai, išgyvenimai’, prūsų (acc. pl.) *seilins* ‘jausmai’, **seili* ‘jausmas, jausmingumas’ – širdies srityje;
- 4) siela kaip *seilė* ar *seilės* (plg. prūsų **seilē* ‘vitalinis ir psichinis pajėgumas’), simbolizuojančios žodį, kalbą, – kaklo srityje (kartu su gerklo- mis ir burna apatinėje galvos dalyje);
- 5) *siela* kaip ‘vidinis psichinis žmogaus pasaulis, jo sąmonė’ – galvoje (tiksliau, viršutinėje galvos dalyje, kaktoje);
- 6) *siela* kaip ‘nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, siejantis žmogų su Dievu, dvasia’, prūsų *noseilis* ‘dvasia’ – virš galvos, „tarp žemės ir dangaus”.

Nesunku pastebėti, jog šie sielos lygmenys iš esmės sutampa su indiškosios tantrinės tradicijos „čakromis” bei atitinkama kabalistine žmogaus kūno dalių simbolika. Tokį šios „ezoterinės” sistemos ryšį su būdinga sielos samprata pastebėjo jau seras Johnas Woodroffe (Arthur Avalon), pirmasis vakarietis, nuodugniai tyrinėjęs indiškąją tantrinę „kundalini jogą”. Jo žodžiais, „įvairios tautos senovėje ‘sielą’, arba gyvatą, talpindavo įvairiose

kūno dalyse, kaip antai kraujas, širdis, kvėpavimas. Smegenys paprastai pelnė mažiau dėmesio. [...] O pagrindiniai tantrų aprašomi sąmonės centrai – tai čakros stuburo smegenų sistemoje ir galvos smegenys (*sahasrāra*), nors širdis irgi pripažįstama ‘įsikūnijusios dvasios’ (*jīvātmā*), kaip gyvybinio prado (*prāṇa*), sostu”, antai „kai kurių indų požiūriu, smegenys yra proto bei jutimų centras, o širdis – gyvatos” [Woodroffe 3–4]. Ir pasak Jungo, „čakros iš tikrųjų yra susijusios su tuo, kas vadinama psichikos lokalizacijomis” [Jung PKY 34]. Pažymėtina, jog, nepaisant šiokių tokių konkrečių skirtumų, apskritai jungiškoji čakrų interpretacija iš esmės visiškai sutampa su išryškėjusiais lietuvių (baltų, baltų-slavų) sielos lygmenimis: su apatine stuomens dalimi siejamos fiziologinės bei vitalinės psichikos apraiškos; diafragmos bei širdies sritis – su jausmais bei pirmaisiais sąmonės požymiais; kaklas – su racionali protu, reiškiamu kalba, žodžiu; ir galiausiai aukščiausi sąmoningumo lygmenys siejami su galva [Jung PKY, žr. ištaisai, o ypač 34, 38–40, 85–86, 106–108].⁵ (Mane asmeniškai itin įkvėpė ir padrašino tai, kad su šiuo Jungo darbu susipažinau jau iš esmės užbaigęs šį savo rašinį.)

„Čakrų” sistemos išdėstymas bei nagrinėjimas čia užimtų per daug vietos, be to, su ja galima susipažinti gana gausioje ir nūn palyginti nesunkiai prieinamoje specialioje literatūroje. Pridursime tik, kad sen. ind. *cakra-*, pažodžiui ‘ratas, ratilas, apskritimas’, yra tikslus etimologinis atitikmuo tokių žodžių kaip Avestos *čaxra-*, graikų *kōklos* ‘ratas’ (būtent „ciklas”), tocharų *A kukāl*, *B kokale* ‘ratai’ ir, dalies kalbininkų nuomone, lietuvių *kāklas*.⁶ Visi šie sutapimai (ir dar daugelis kitų) leidžia įtarti tokią „sielos lygmenų”, arba „čakrų” (vidinio kūno – sielos „kaklų?”), psichofizinę sistemą esant itin archajišką, tiesiog archetipinę, o kartu išvelgti joje kertinę žmogaus kaip mikrokosmo vertikalią struktūrą, įgalinančią tarsi kopėčiomis ar laiptais nusileisti nuo dvasios prie kūno, t.y. iš dangaus žemėn, ir atvirkščiai – užlipti, pakilti, užaugti iš kūno į dvasią, iš žemės dangun, taip kuo sklandžiausiai įveikiant prarają tarp kūno ir dvasios, tarp žemės ir dangaus, žiojėjančią „abraomiško” vakariečio dualistinėje sąmonėje.

Tokios sielos lygmenų sampratos psichologinis apibendrinimas bei praktinės išvados, iš dalies jau išsakytos kitur [žr. Razauskas GM 16–18], turi būti atidėtos kitam kartui. Pabaigai nebent galima būtų pacituoti šiuolaikinio taoisto Deng Ming-Dao žodžius: „Sąmonė sukasi ratais ties bamba, širdimi, gerkle, kakta”, ir „tas besivejantis apie save energijos kamienas talpina savyje visas mūsų augimo pakopas. Tai – mūsų siela; tai – jėga, kuri mus gaivina, įkvepia ir suteikia suvokimo galios” [Ming-Dao 181, 273].

Literatūra ir šaltiniai

- Aristotelis: *Aristotelis*. Apie sielą / Iš sen. graikų kalbos vertė Vosylius Seze-manas // Rinktiniai raštai. – Vilnius, 1990.
- Bagdanavičius: *Bagdanavičius V.* Laumės. Jų religija ir kultūra. – Chicago, 1982.
- BLP: Lietuviškos pasakos / Surinko Jonas Basanavičius. – T. I. – Vilnius, 2001.
- Buck: *Buck C. D.* A dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. – Chicago, 1949.
- Būga I–III: *Būga K.* Rinktiniai raštai. – T. I–III. – Vilnius, 1958–1962.
- BV: Iš gyvenimo vėlių bei velnių / Surinko Jonas Basanavičius. – Vilnius, 1998.
- Daniulaitytė: *Daniulaitytė R.* Rago semantema // Darbai ir dienos 6 (15). – Kaunas, 1998.
- Detienne: *Detienne M.* Jautis su kvapiaisiais prieskoniais // Mitologija šiandien: antologija / Sudarė Algirdas Julius Greimas, Teresa Mary Keane. – Vilnius, 1996.
- Eckhart: *Eckhart J.* Traktatai ir pamokslai. – Vilnius, 1998.
- Eliade PZ: *Eliade M.* From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions. – San Francisco, New York, etc., 1977.
- Eliade Y: *Eliade M.* Yoga. Immortality and Freedom. – Princeton University Press, 1971.
- Fraenkel: *Fraenkel E.* Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg-Göttingen, 1962–1965.
- Frazer: *Frazer J. G.* The Golden Bough. A Study in Magic and Religion. – London, 1995.
- Gennep: *Gennep A., van.* Les Rites de Passage // Liaudies kultūra. – 1998, Nr. 1.
- Gimbutienė: *Gimbutienė M.* Baltai priešistoriniais laikais: etnogenėzė, materialinė kultūra ir mitologija. – Vilnius, 1985.
- Jung MM: *Jung C. G.* Modern Man in Search of a Soul. – N.Y., 1933.
- Jung PKY: *Jung C. G.* The Psychology of Kundalini Yoga: Notes of the Seminar Given in 1932. – London.
- Jung SDP: *Jung C. G.* The Structure and Dynamics of the Psyche. – Princeton University Press, 1981.
- Karulis I–II: *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca. – T. I–II. – Rīga, 1992.
- Kinsley: *Kinsley D.* Hindu Goddesses. – Delhi, 1987.
- Kuzavinis: *Kuzavinis K.* Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. – Vilnius, 1996.

- LKŽ: Lietuvių kalbos žodynas. – T. I–XX. – Vilnius, 1956–2002.
- Mayrhofer I–III: *Mayrhofer M.* Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary. – T.I–III. – Heidelberg, 1956–1976.
- Mažiulis PKEŽ: *Mažiulis V.* Prūsų kalbos etimologinis žodynas. – T. I–IV. – Vilnius, 1988–1997.
- Mažiulis PKP: *Mažiulis V.* Prūsų kalbos paminklai II. – Vilnius, 1981.
- Ming-Dao: *Ming-Dao D.* 365 Dao įžvalgos kasdienai. – Kaunas, 2000.
- Neumann: *Neumann E.* The Origins and History of Consciousness. – New York, 1954.
- Pokorny: *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – T. I. – Bern-München, 1959.
- Puhvel: *Puhvel J.* Lyginamoji mitologija. – Vilnius, 2001.
- Razauskas GM: *Razauskas D.* Gyvybės medis // Liaudies kultūra, 1997, Nr. 6.
- Razauskas RRR: *Razauskas D.* Ryto ratų ritimai: Pagrindinio kosmologinio modelio rekonstrukcija su etimologiniais priedainiais. – Vilnius, 2000.
- RSPS: Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės / Parengė Bronislava Kerbelytė. – Vilnius, 1981.
- Sabaliauskas IKJ: *Sabaliauskas A.* Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę. – Vilnius, 1994.
- Sabaliauskas LKL: *Sabaliauskas A.* Lietuvių kalbos leksika. – Vilnius, 1990.
- Sinha: *Sinha I.* Tantra. The Search for Ecstasy. – London, 1993.
- Skurdenienė: *Skurdenienė I.* Archetipinės balso prasmės XIX a. lietuvių poezijoje // Darbai ir dienos 6 (15). – Kaunas, 1998.
- SLT: Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priežodžiai, patarlės, mįslės / Paruošė Jurgis Lebedys. – Vilnius, 1956.
- ŠLSA: Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai / Surinko Matas Slančiauskas. – V., 1975.
- Turner: *Turner V.* The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. – Cornell University Press, 1979.
- Woodroffe: *Woodroffe J.* The Serpent Power: Two works on Laya-Yoga, translated from the Sanskrit, with introduction and commentary. – 1918; Madras: Ganesh & Co., 1992.
- Zinkevičius I–IV: *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorija. – T. I–VI. – Vilnius, 1984–1994.
- Ветроградова: *Ветроградова В. В.* К истокам праkritской поэзии (охотничьи песни) // Древняя Индия. Язык, культура, текст. – Москва, 1985.

- Даль I–IV: *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – Т. I–IV. – Москва, 1981–1982.
- Дворецкий, Корольков: Латинско–русский словарь / Составили И. Х. Дворецкий и Д. Н. Корольков – Москва, 1949.
- Кёйпер: *Кёйпер Ф. Б. Я.* Труды по ведийской мифологии. – Москва, 1986.
- Мелетинский: *Мелетинский Е. М.* Мед поэзии // Мифы народов мира: Энциклопедия в двух томах. – Т. II. – Москва, 1982.
- МЭ: Младшая Эдда / Издание подготовили О. А. Смирницкая и М. И. Стеблин-Каменский. – Ленинград, 1970.
- Потапов: *Потапов Л. П.* Алтайский шаманизм. – Ленинград, 1991.
- Потебня: *Потебня А. А.* Символ и миф в народной культуре: Собрание трудов. – Москва, 2000.
- Разаускас: *Разаускас Д.* Прусск. noseilis ‘дух’ при структурном подходе к балто-славянскому понятию души // Балто-славянские исследования XVI. – Москва, 2004.
- СД: Славянские древности: этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого. – Т. II. – Москва, 1999.
- СРФ: Бирих А. К., Мокиенко В. М., Степанова Л. И. Словарь русской фразеологии: историко-этимологический справочник. – Санкт-Петербург, 1998.
- СС: *Тресидер Дж.* Словарь символов. – Москва, 1999.
- Фасмер I–IV: *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. – Т. I–IV. – Санкт-Петербург, 1996.
- Черных: *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка. – Т. I–II. – Москва, 1999.
- Юнг: *Юнг К. Г.* Архетип и символ. – Москва, 1991.

Nuorodos

¹Reikia turėti omeny, kad vok. Geist ‘dvasia’ vartojamas ir reikšme ‘protas’, kuria šį žodį, ko gero, čia ir būtų teisingiau skaityti.

²Nurodoma dar, tiesa, reikšmė ‘silpnumas, bejėgiškumas, negalia (debilitas, impotentia)’, tačiau ji tepaliudyta Pilypo Ruigio žodyne (1747), iš kur toliau tik po žodynus ir tekeliauja: Kristijono Milkaus (1800), G. H. F. Nesselmann'o (1853), F. Kuršaičio (1883), kuris juoba ir pats šios reikšmės tikrumu abejojo, ir A. Bezenbergerio (1877–1906); nė vieno šią sielos reikšmę liudijančio pavyzdžio iš gyvosios kalbos nėra [Būga I 106; LKŽ XII 519; Zinkevičius V 110, žr. IV 258–260, 264–265]. Todėl ją, kaip nepatikimą, išleisime iš akių.

³Buck 254; Mayrhofer I 439,440; Mažiulis PKEŽ I 376; Pokorny 467; II 52;

žr. Fraenkel 154–155.

⁴Tiesa, V. Mažiulis laiko šį prūsų žodį esant „naujadaru, atsiradusiu ne anksčiau kaip XIII a. – tuomet, kai kryžiuočių kunigai prūsams (pagoniams) per vertėjus aiškino, kad (vok.) Geist yra žmogaus vitalines jėgas tvarkantis (‘a n t, virš vitalinių jėgų esantis’), antgamtiškas dalykas” (Mažiulis PKEŽ III 199). Tačiau toks tvirtinimas atrodo nelabai nepagrįstas. Kur kas įtikimiau šį žodį aiškinti pačios baltų-slavų sielos struktūros – jos „lygmenų” – kontekste (dėl to pastaruoju metu žr. specialų straipsnį [Pažayuskas 115–123]).

Plačiau dėl kalbamų žodžių etimologijos apskritai, be cituotų V. Mažiulio „Prūsų kalbos etimologinio žodyno” tomų, dar žr. Mažiulis PKP 220 ir toliau Būga I 106; Fraenkel 782; Pokorny 890; Sabaliauskas IKJ 310, LKL 134; Фасмер III 621 ir kt.

⁵Sielos lygmenų palyginimą su spalvų spektru, infraraudonąjį galą siejant su fiziologiniais instinktais, o ultravioletinį – su archetipais, dvasiniu instinktų atitikmeniu, žr. Jung SDP 211. Šiuo atžvilgiu sielos lygmenys yra tarsi vaivorykštė – gerai žinomas tiltas tarp Dangaus ir Žemės. Jungo sekėjos Marie-Louise von Franz žodžiais, „žmogaus ego galima prilyginti šviesos spinduliui, svyruojančiam pagal skalę – kartais pasiekiančiam vieną jos galą, kartais pasislenkančiam labiau į kitą, o kartais pasiliekančiam spektro viduryje” [Franz 45, dar žr. 42, 44, 46], destis kuri „čakra” jame ima vyrauti. Pro kurios „čakros” akinius, taip sakant, žmogus žiūri, tokios spalvos pasauli ir mato.

⁶Žr. Buck 725; Fraenkel 205; Karulis I 370; Pokorny 640; Sabaliauskas IKJ 126, 286, LKL 143. Lietuviškojo žodžio priklausymu šiai eilei abejojo Būga II 245; Mayrhofer I 366; o paskui juos ir Mažiulis II 157.